

פרשת מקץ כוח יוסף כנגד יון

עושים זכר רק למאבק

במהות מלכות יון מביא המדרש (בראשית רבה ב, ד), "גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן שהיתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל". היונים רצו לבטל את העניין שהקב"ה בחר בעם ישראל כעם המיוחד בבריאה, "כי חלק ה' עמו" (דברים לב, ט). ייחודיותו של עם ישראל מתבטא בשמו, "ישראל". בהקדם שורש הכוח לנצח את יון, נקדים מהו מקור השם ישראל.

הקב"ה אומר ליעקב בבית אל (בראשית לה, י), "ויאמר לו אלוקים שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו ישראל", הקב"ה אינו מבאר מה טעם קראו "ישראל", אולם שרו של עשו שנאבק עמו כל הלילה עד עלות השחר ונוצח אומר ליעקב (בראשית לב, כט), "ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלוקים ועם אנשים ותוכל", וברש"י: "לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה וברמיה כי אם בשררה ובגלוי פנים". מהות השם ישראל, הוא שררה. ויש להבין, המלאך מגלה ליעקב, בבית אל הקב"ה יקרא את שמך ישראל. מפני ש"שרית עם אלוקים ואנשים ותוכל". והרי משום הנצחון היה לקרותו "תכלת", מדוע שמו "ישראל" על שם ה"שרית", על שנאבק?

אולם כך הוא בחנוכה. חנוכה נטריקון חנו כ"ה, עם ישראל עושה זכר רק לחניה. עם ישראל אינו רודף את הניצחון, הוא עושה את המוטל עליו כדי לקיים מצוות, אם הדרך לכך היא לנצח את יון, כך היא דרך הפעולה, אך אינה מטרה בפני עצמה. זכר עושים רק למטרה, שנתאפשר לקיים מצוות. היותינו בעולם אינו לשבת בשלווה, אלא להילחם ולהאבק עם היצר הרע, "ביקש יעקב לישב בשלווה, קפץ עליו רוגזו של יוסף" (רש"י בראשית לו, ב). יהודה ברקן ז"ל היה אומר, על הארץ נאמר (במדבר יג, לב) "ארץ אכלת יושביה", הארץ אוכלת את מי שיושב, תפקידנו בעולם הוא ללכת, "לך לך מארצך" (בראשית יב, א). עבודתנו היא העשייה.

עושים עוול בסיפורי צדיקים

בעניין זה יש מכתב של הפחד יצחק (אגרות וכתבים, קכח):

רעה חולה היא אצלנו שכאשר מתעסקים אנו בצדדי השלימות של גדולינו, הננו מטפלים בסיכום האחרון של מעלתם. מספרים אנו על דרכי השלימות שלהם, בשעה שאנחנו מדלגים על המאבק הפנימי שהתחולל בנפשם. הרושם של שיחתנו על הגדולים מתקבל כאילו יצאו מתחת יד היוצר בקומתם ובצביונם. הכל משוחחים, מתפעלים ומרימים על נס את טהרת הלשון של בעל החפץ - חיים זצ"ל, אבל מי יודע מן כל המלחמות, המאבקים, המכשולים, הנפילות, והנסיגות לאחור שמצא החפץ - חיים בדרך המלחמה שלו עם יצרו הרע, משל אחד מני אלף. ודי לנבון שכמותך לדון מן הפרט אל הכלל. התוצאה מזה היא כשנער בעל רוח, בעל שאיפה, בעל תסיסה מוצא בעצמו מכשולים, נפילות, ירידות הרי הוא דומה בעיניו כבלתי - "שתול בבית השם". שלפי דמיונות של נער זה להיות שתול בבית השם, פירושו הוא לשבת בשלות הנפש על נאות דשא של מי מנוחות וליהנות

מיצרו הטוב כדרך שצדיקים נהנים מזיו השכינה שעטרותיהם בראשיהם במסיבת גן - עדן. ולא ידך גיסא, לא להיות מורגז מסערת היצר על דרך הכתוב של "במתים חפשי" (תהלים פח, ו).

אבל דע לך, חביבי, ששורש נשמתך הוא לא השלוה של היצר - טוב, אלא דוקא מלחמתו של היצר - טוב. ומכתבך היקר הנלכב מעיד כמאה עדים כי אכן לוחם נאמן אתה בצבאותיו של היצר - טוב. באנגלית אומרים "הפסד קרב, ותנצח מלחמה". בודאי שהנך נכשל ועומד להיות נכשל, (אין בזה משום פתיחת פה לשטן) ובכמה מערכות תפול שדוד. אבל אני מבטיח לך שלאחר הפסד כל המערכות תצא מן המלחמה כשזר הנצחון על ראשך, והטרף החד מפרפר בין שיניך. החכם מכל אדם אמר (משלי כד, טז) "שבע יפול צדיק וקם". והטפשים חושבים כי כונתו בדרך רבותא. אף על פי ששבע יפול צדיק מכל מקום הוא קם. אבל החכמים יודעים היטב שהכונה היא שמהות הקימה של הצדיק היא דרך ה"שבע נפילות" שלו. "וירא את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א, לא). "טוב" זה יצר טוב, "מאד" זה יצר הרע" (בראשית רבה ט, ז).

כולם מספרים על רבי חיים קנייבסקי על שסיים ש"ס בכל שנה, ולא מדברים כמה שנים הוא לא הצליח לסיים ש"ס. כמה הוא התאמץ להגיע לכך. עבודתו בעולם היא ההשתדלות לקיים מצוות, התוצאות אינם בידינו. מה שיתאמץ, יקבל סייעתא דשמיא.

כוח האחדות

בהקדמה זו נלמד את סדרה של הפרשה. האחים מכרו את יוסף מחמת לשון הרע שאמר על האחים. כשעם ישראל נמצא באחדות, מנצח במלחמות. איתא במדרש (ויקרא רבה כו, ב), "דורו של אחאב כולן עובדי עבודת כוכבים היו, ועל ידי שלא היו בהן דילטורין היו יוצאין למלחמה ונוצחין", כשעם ישראל מאוחד, אין כוח שיכול לגבור עליו.

היו בירושלים ידידות מיוחדת בין גדולי עולם, רבי דב שוורצמן ראש ישיבת בית התלמוד, רבי גדליה אייזמן משגיח ישיבת קול תורה, ורבי שלמה הופמן, זכר כולם לברכה. פעם אחת דיברו ביניהם במעלת "קנה לך חבר" (אבות א, ו). אמר רבי שלמה הופמן, דוגמא לזה מדוד ויהונתן, יונתן היה מוכן לוותר על המלכות לידידו דוד. אמר כנגדו רבי גדליה אייזמן, מהקרבתו של יונתן למדים אנו כמה הייתה נאמנותו של דוד, עד כדי שיונתן רצה לוותר על המלוכה לדוד. בזה ראיתי מבארים, יהודה מסר נפשו עבור בנימין. בנימין נחשד בגניבת הגביע והרגיש שחבר עליו עולמו, כעת הוא יישאר עבד במצרים, ויעקב יוותר ללא יוסף ובנימין בני רחל. עמד יהודה לצידו להילחם להשיבו אל אביו, נתקעה אהבת בנימין באהבה עולמית ליהודה. אהבה זו עמדה ליונתן משבט בנימין אל דוד משבט יהודה, עד שהיה מוכן לוותר על המלכות.

רבי דב שוורצמן אמר, מקובלנו שהמקום הראשון בו מוזכר בתורה עניין מסוים, שם נטמן מהותו. המקום הראשון בתורה בו מוזכר "חבר" הוא בפרשת מקץ, יהודה ורעהו העדולמי (בראשית לח, יב). יהודה לא מצא את הקדשה להביא לה את שהתחייב לה, ולחפשה לא יכל מחמת שהוא גדול הדור. לא התבייש מרעהו העדולמי וסיפר לו את מצוקתו ושלחו לחפשה. והייתה זו חבורת כה חזקה עד שלא התבייש לספר לו את עצם המעשה אף שהוא ביזיון. וכך נהג עמו החבר, הלך ממקום למקום לשאול "איה הקדשה", לא עבורי אלא עבור חברי... אף שאלו ביזיונות נוראיים.

כוח הדיבור

יוסף נמכר למצרים, לבית פוטיפר, אומר הפסוק (בראשית לט, ז-יב), "ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף ותאמר שכבה עמי. וימאן ויאמר אל אשת אדניו הן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי. איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך כאשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת וחטאתי לאלוקים. ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה" - מובא בשם הגר"א, עיקר רצונה של אשת פוטיפר הוא שיוסף יאמר "שכבה עמי", בזה שיוסף ינוול פיו, יגרר למצב שאף יחטא. הרי לנו כוח הדיבור.

"ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שם בבית" - מביא התנחומא (וישב, ט), "יש אומרים לעשות צרכו נכנס ובקש עצמו ולא מצא", יוסף היה בניסיון עצום, בא כבר כדי לחטוא - "ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי" -

מביא הילקוט שמעוני (קמו), "באותה שעה נראה לו דמות דיוקנו של אביו, אמרה לו ליוסף, עתידין אחיך שיכתבו על אבני אפוד ואתה עמהם, רצונך שתמחה מביניהם ותקרא (משלי כג ה) "ורעה זונות יאבד הון", בזה היה לו כוח לעמוד בניסיון - "ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה" - ראשית הוא רץ מהבית, וכשיצא הלך כרגיל שלא יראו שהוא נמלט. בזכות ריצה זו מביא המדרש (תנחומא וישב, ט) אמר ליה הקב"ה, אתה נסת ויצאת חוצה, חייך הים ינוס מפני ארונוך שנאמר (תהלים קיד, ג) "הים ראה וינוס". בזכות ריצתו של יוסף זכינו לקריעת ים סוף.

יוסף בוטח בקב"ה

"ויהי מקץ שנתיים ימים ופרעה חלם" (בראשית מא, א). הפסוק מדגיש, יוסף לא יצא מהבור כי פרעה חלם. כיון שעברו השנתיים שנגזר על יוסף להישאר בבור, פרעה חלם, ובזה התגלגל שחרורו של יוסף מהבור. יוסף בכל שנים עשר השנים שהיה בבור בטח בקב"ה. אף שאין לו שום עורך דין, אין לו משפחה בחוץ שתנסה לפדותו מבית הסוהר, בטח בקב"ה. וכך הוא ממשיך ביציאתו מהבור. פרעה קורא לו לפתור את חלומו באמרו (בראשית מא, טו-טז), "חלום חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אתו". יוסף נמצא בבית הסוהר, כעת היא התקווה היחידה לחלצו מהבור, היה על יוסף לומר אכן אני פותר חלומות. אך יוסף משיב, "ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי אלוקים יענה את שלום פרעה", יוסף מדגיש, הכול ביד ה' ! פותר יוסף את החלום (בראשית מא, כט-לו) :

"הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים. וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ. ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבוד הוא מאד. ועל השנות החלום אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלוקים וממהר האלוקים לעשתו. ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתוהו על ארץ מצרים. יעשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע. ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו. והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא תכרת הארץ ברעב".

יש להבין, יוסף פותר לפרעה, בשנים הראשונות גם הזריעה וגם הקצירה תצליח מאוד. בשבע שנות הרעב כבר בזריעה יהיו הזרעים שבורים, ובשעת הקצירה לא יצא מאומה, ואף לא יהיה זכר לשובע. ומעתה, מה מועיל לצבור את כל האוכל, הרי לא יישאר מאומה? וביותר, מדוע צריך לזה איש נבון וחכם, וכי אין שרים בממלכה שיכולים להרים כזה פרויקט?

הוצרכו רחמי שמים מרובים ועצומים לצאת

בביאור העניין יש להקדים בקושיא נוספת. איתא בגמרא בשבת (דף פט:), "ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל", ולכן נמכר יוסף, כדי להביא את יעקב למצרים. ויש להבין, וכי אין אפשרות אחרת להביא את יעקב למצרים בלי שיוסף ימכר לעבד עשרים ושתיים שנה?

ביאור העניין טמון בלשון הפסוק (תהלים קה, יז), "שלח לפניך איש לעבד נמכר יוסף", יוסף נשלח למצרים, הדרך לזה היא במכירתו. מבאר האלשיך הקדוש (בראשית מא, לב) :

בהיות יוסף הוא השליט על הארץ ויצבור את כל אוכל שבע השנים תלויה גאולת ישראל מגלות מצרים שהיה אז מתחיל... אך הנה לזה נקדים מאמרם ז"ל בספר הזוהר (א, דף קפד). כי כאשר גזרה חכמתו יתברך להגלות את ישראל מצרימה, כביכול גלתה שכינה עמהם, ולא עוד כי אם שקדמה להם מאז ירד יוסף שמה, כי לא היה מוכן להיות מרכבה אל השכינה כמוהו, ועל כן הורד מצרימה. והנה ראוי לשים לב מה צורך אל הקדימה הזאת ולא ירדה עמהם ברדתם שמה.

וגם עוד נשית לב אל חלום יוסף אשר חלם, והנה קמה אלומתי וגם נצבה, מה ענין הקימה והתייצבות ההוא, אשר אין ספק כי קימת והצלחת התבואה הייתה על היות על ידי יוסף. וכן התייצבות וההעמדה שלא הרקיבה בשבע שני שבע ושבע שני רעב שאחרי כן כמדובר למעלה. וכן יראה מדברי רבותינו ז"ל (בראשית רבה צא, ה) באומרם כי כאשר הלינו על יוסף לפני פרעה

לאמר שלא היה נותן להם לחם עד שימולו, שהשיב להם למה לא שמרתם אתם תבואתכם, ואמרו לו שמרנו והרקיבה, ואמר להם אם כאשר גזר על תבואתכם שתרכב היה גוזר עליכם שתמותו לא הייתם מתים (דהרי התבואה לא הרקיבה מיד. בסוף שבע השנים נרקבה התבואה כולה, זו שהחזיקה מעמד שבע שנים ואף החדשה, הרי שזו גזירה שתקרב התבואה), לכן המולו ולא תמנעו, כי אם לכו אל יוסף כל אשר יאמר לכם תעשו. הנה כי כוח הצלחת התבואה וקיומה תלויה ביוסף באשר ה' אתו...

"ועל כן בא ויאמר ועתה ירא פרעה", והענין, כי הנה הגולים מצרימה, למה ששם חלאת זוהמת טומאת מצרים רבה וגדולה, על כן הוצרכו רחמי שמים מרובים ועצומים לצאת ממנה בל ישקעו ויאבדו בתוך טומאתה כי ילכדו ברשתה... והנה כתבנו פרשת לך לך (טו, יג), ופרשת תולדות (כה, כב), ופרשת שמות (א, ז), כי הוצרך גלות מצרים לישראל כצורך כור מצרפים להגות סיגים מכסף, כן הייתה ארץ מצרים לישראל ככור הברזל לצרפם שמה מחלאת זוהמת נחש להכין אותם לקבלת התורה, כי אשר יהיו סיגים יתאחזו בטומאת מצרים וישארו שמה והם המתים בימי החשך, ואשר הם ככסף צרוף הן הם היוצאים אחד מחמשה או מחמשים או מחמש מאות או מחמשת אלפים למאן דאמר.

לבלתי יסתופפו בבואם מצרימה תחת צל שרו של מצרים

אמנם היו בסכנה פן קושי חלאת זוהמת טומאת מצרים יגבר עליהם וישעבדם תחת סבלות טומאתה. על כן אלוקינו מרחם, מאז, חשב מחשבות לבלתי ידחו ישראל שמה, בשני דברים, א. בשלוח שכינה עמהם למען כנשר יעיר קנו על גזוליו תרחף בל תעצר כוח מצרים להכניעם תחתיה, ומה גם לרבותינו ז"ל (שם) שאפילו קצת מדות טובות אשר היו אז לישראל מהשכינה היו להם.

עוד שנית עשה הוא יתברך הלא הוא יסתופפו בבואם מצרימה תחת צל שרו של מצרים. והוא, כי אם בבואם היו אוכלים מעבור הארץ הנשפע על ידי השר, היה קונה בהם מאז שליטה, וקו לקו היה הולך ומשתרר עליהם גם השתרר עד אפס מקום ודרך לצאת עוד מתחת שליטתה עד עולם ולא יגאלו עוד. על כן מה עשה הוא יתברך נתן שבע שנים שבע גדול בכל ארץ מצרים אשר לא היה שפע השבע ההוא על ידי השר, כי אם על ידי השכינה באמצעות יוסף נמצאו יעקב והבאים מצרימה בימי שבע שני הרעב מתפרנסים מתחת ידי השכינה ולא מתחת יד השר. וזה מאמר יוסף אל אביו לאמר "רדה אלי", כלומר אלי ולא אל כוח מצרים, וכלכלתי אותך כלומר בהשתלשלותי מהשכינה אשר אתי ולא על ידי השר. וגם יהיה שם בארץ גושן אשר אין בה שליטת טומאת השר, למה כי היא ניתנה לשרה מאת פרעה מאז לקחה, כמו שאמרו ז"ל בפרקי רבי אליעזר (כו), ומאז היה שם שייכות קדושה...

יצאו ממצרים רק חמישית, אם יוסף לא היה ממעיט מטומאת מצרים, לא היו יוצאים כלל. לכן יוסף ירד למצרים, הוא מפרנס את מצרים, מל את כולם והחליש את "ערוות הארץ". העביר את כולם ממקום למקום, ובזה החליש את כוח הכישוף התלוי בקרקע. ומעתה, כיון שזו מטרת הרעב, לא יועיל שיהיה שר ככל שיהיה שיקח על עצמו את הפרויקט, צריך שאדם מבחוץ ישמור על התבואה, ובזה התבואה לא תהיה מכוח מצרים. זהו האפשרות היחידה שמצרים תוכל להתמודד ברעב.

שבטיות קרובה לאבהות

נמצינו למדים, כוח גאולת מצרים היא בזכות יוסף. מרחיב בזה הפחד יצחק (פסח, מט):

ב. ...תוכן קדושת "מעלתו של יוסף" נתבאר לנו בקונטרס ירח האיטנים מאמר א' של יום הששי דסוכות. הצעתו של ענין זה כך הוא: אף על פי שאין קורין אבות אלא לשלשה (ברכות דף טז:), ועם השלישי שבאבות נגמרה דרגת האבהות של כנסת ישראל, ומכאן ואילך מתענפת היא דרגת השבטיות מדרגת האבהות, מכל מקום מצינו בו ביוסף - שהיה אחד מן השבטים - צד אחד, אשר בצד זה היה בו מקום בחינת - דמיון למדרגת האבהות. שהרי מצינו (בראשית רבה עא, ב; פב, י) שעל ידו של יוסף קרויים הם כל ישראל בניה של רחל. וכל עיקר תוכנה הפנימי של כתונת הפסים שעשה לו ישראל ליוסף ביחוד, בנוי הוא על יסודה של בחינת - דמיון הנזכר לעיל. באופן דהגדרתה של מדרגת יוסף היא שבטיות קרובה לאבהות.

ג. מהלך העניינים שנקלט בנו מתוך הדבורים הקודמים יאיר בנפשנו את הסברתה של הגדרה זו. יעוין בראשית ל' פסוק כ"ה "ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר אל לבן שלחני". ופירשו חכמים (בראשית רבה עג, ז; בבא בתרא דף קכג:) בטעם הקשר הזה בין לידת יוסף ובין חזרתו של יעקב. משום דיוסף הוא שטנו של עשו, שכך אמר עובדיה (א, יח) "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה, ובית עשו לקש". אש בלא להבה אינו שולט למרחוק, משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב. עיין שם (ברש"י). ולשונם של חכמים מורה לנו כי יוסף הוא השלמתו של יעקב כדרך שהלהבה היא השלמתה של האש, וכי דוקא השלמה זו היא המוליכה את שטנו של עשו (יש להוסיף בזה). יוסף הוא שטנו של עשו אף בכוח כיבוד אב ואם. עשו כיבד את אביו, לבש בגדים מיוחדים כששימש את אביו אף שאביו עוור. הלך להביא ציד כדי לקבל את הברכות במסירות נפש, יכל להיהרג מהחיות הרעות. אך הוא הולך לקיים רצון אביו. כך יוסף, הלך לראות בשלום אחיו אף שידע ויתכן ולא יחזור משליחותו משנאתם אותו. אך הוא הולך בלי חשבונות צדיים לעשות רצון אביו. ואף כאשר הגיע יעקב למצרים אסר מרכבתו בעצמו בזריזות, הוא יכל לשלוח עבדים שיאסרו את המרכבה, אך משום כבוד אביו עשה זאת בעצמו. הרי לנו שיוסף כיבד את אביו כעשו, בזה זכה להיות שטנו של עשו).

והבנת הדברים הוא על פי מה שנתבאר בדבורים הקודמים (פחד יצחק סוכות, ה) בחלוקי ענייני האבהות במדרגות בנינה של כנסת ישראל. דענינו של אברהם אבינו הוא שהיה תחלה לגרים (חגיגה דף ג.), ועל ידי זה הוא "אב המון גויים" (בראשית יז, ה), וענינו של יצחק שהיה הראשון שהיה קדוש מרחם (רש"י שבת דף קלז; ; רמב"ן בראשית יז, ד), ועל ידי זה הוא הראשון שנמול לשמונה (בראשית רבה נג, ז וברד"ל; תנחומא תצוה); וענינו של יעקב בזה שהיה הראשון אשר מטתו שלמה (תורת כהנים ויקרא כו, מב; ויקרא רבה לו, ד), ועל ידי זה לא ידח ממנו נדח (על פי שמואל-ב יד, יד), ואי אפשר להפרד ממשפחתו לעולם, וישראל אף על פי שחטא ישראל הוא (סנהדרין דף מד:)...ונמצא, איפוא, דבאותה הנקודה אשר בה נעשה הוא הניתוק של החבל המשולש לנמנע. - נגמרת היא דרגת האבהות.

יוסף סגר הפירצה

ד. אלא שמניעת-ניתוק זו אכתי מקום פרוץ יש בה, דנהי דישאל אף על פי שחטא ישראל הוא וכל מעשי המרה שבעולם לא יפקיעו מבן ישראל את קדושת ישראל שבו, מכל מקום עדיין אפשר לקדושת ישראל שתפקע על ידי ההלכה דהבא על הנכרית וולדה כמותה (קידושין דף סו:); ומצד זה אכתי יש כאן היכי תמצוי של איבוד שם ישראל. וכאן הוא מקום מדרגתו של יוסף הצדיק שכן על ידו גדורה היא פרצה זו. אותה ניסה אשר עליה כתוב במקרא "וינס החוצה" (בראשית לט, יב), נקלטה בתור חלק קבוע בשיעור קומתה של כנסת ישראל, ובה טמונה היא השמירה לדורות, אשר על ידה מובטח הוא קיומה של קדושת ישראל שלא ישלט בה האבדון דרך הפרצה של ההלכה דוולדה כמותה. ומחוור הוא הדבר שנקרא יוסף בלשונם של חכמים השלמתו של יעקב כדרך שהלהבה משלימה את האש. אש שורף במקומו, ולהבה שולטת למרחוק, דבמקומו היינו גוף עצמיותו, ולמרחוק היינו זרעו. בית יעקב אש ובית יוסף להבה. אש שורף במקומו, משנוצר אדם וקדושת ישראל עליו אי אפשר לה לקדושה זו שתכבה... אשו של יעקב שורף במקומו. בית יעקב אש. אבל להבה שולטת למרחוק. הלהבה היא התפשטותה של האש, ועל ידה של הלהבה יכולה היא האש להתפשט עד בלי גבול. בית יוסף להבה. על ידי להבתו של יוסף שולטת היא אשו של יעקב גם על התולדות. ענינו של יעקב שהוא השלישי שבאבות הוא, שעל ידו נעשה החוט של האבות לחוט המשולש אשר לא ינתק (קהלת ד, יב). על ידו של יוסף מתפשטת היא מניעת - הניתוק גם על תולדותיו. "ואלה תולדות יעקב יוסף" (בראשית לז, ב). "בן פורת יוסף" (בראשית מט, כב). כלומר קנין הגוף של קדושת ישראל הוא משל יעקב. וקנין הפירות של קדושה זו הוא משל יוסף. "בן פורת יוסף".

ה. והוא הדבר שאמרו חכמים כי בשעה שנולד יוסף נולד שטנו של עשו. כי לקושטא דמילתא על יעקב עצמו נאמר (בראשית כה, כג וברש"י) "ולאום מלאום יאמץ", כשזה קם זה נופל", אלא עד שלא נולד יוסף חסרה לה לאשו של יעקב כוח התפשטות למרחוק, ומשנולד יוסף והלהבה עמו בטוחה היא אשו של יעקב שתולדותיה כיוצא בה. ועל כן רק בשעה שנולד יוסף נולד שטנו של עשו. וזה הוא שלמדנו לעיל מדברי חכמים דמדרגתו של יוסף היא שבטיות קרובה לאבהות. מפני שיוסף הוא השלמתו

של מדרגת המטה השלמה המסמנת את ענין אבהותו של יעקב. בית יעקב אש ובית יוסף להבה. עד כאן לשונו של קונטרס ירח האיתנים.

הבדלה של התרוממות

ו. ומתוך כך ממשיכים אנו את הקו הלאה. דהנה בגאולתם של ישראל ממצרים שמענו מפי חכמים כי היא באה בזכות שלא שינו את שמם ולשונם ומלבושיהם (ויקרא רבה לב, ה; פסיקתא זוטרתא שמות ו, ז). ועלינו להבחין בזה, כי הבדלה זו אשר בה נתברלו אבותינו במצרים, אין ענינה דומה להבדלה מן העמים אשר עליה הוזהרנו בהר סיני בשעה שנכנסנו לברית תורה ומצוות. והציור בזה הוא, דיש הבדלה הנולדת מרוממות-הערך, ויש הבדלה המולידה את רוממות-הערך. יש אדם אשר רוממות ערכו מחייבת אותו להתברל מסביבתו, ויש אדם אשר נתעלה ונעשה למרומם על ידי זה שהבדיל והזיר עצמו מסביבתו. ההבדלה מן העמים שהוזהרנו עליה מן התורה, היא ההבדלה מתחייבת מן ההתרוממות; ולעומת זאת ההבדלה שאבותינו הבדילו את עצמם במצרים, היא ההבדלה היוצרת ששמה גורם בהתהוותה של ההתרוממות. וזו היא הזיקה שהזקקה גלות מצרים למעלתו המיוחדת של יוסף. שהרי מתוך הדברים שנתבאר לנו בקונטרס ירח האיתנים למדנו, כי כוח שלהבתו של יוסף להשליט את אשו של יעקב למרחוק, הוא רק מפני שהשלהבת הזו יוקדת היא בקדושת ההבדלה. והיה בית יעקב אש, ובית יוסף להבה. אש-בית-יעקב עברה ללהבת-בית-יוסף בשעת הניסה של "וינס החוצה". קדושת-ההבדלה של ניסה זו היא שהדליקה את שלהבתו של יוסף, המשליטה את אשו של יעקב למרחוק. מעלתו של יוסף היא שבטיות קרובה לאבהות. כלומר, יצירת עצם הקדושה היא מדרגת האבהות, כל זמן שגוף הקדושה הוא הויה לעצמה, הרי הוא בעל מציאות מוחלטת ללא תמורה וללא שינוי, אף על פי שחטא ישראל הוא, אבל בשעה שגוף הקדושה מתחיל להתפשט מחוץ להיותו, מוכרח הוא להזדקק לקדושת-ההבדלה. כי בלעדיה אפשר לו להתפשט חוץ לתחום ולהפסיד את מציאותו על ידי הפרצה של וולדה כמותה. ומפני כך קרובה היא מדרגתו של יוסף למדרגת האבהות, ורק הוא נקרא בן פורת, שעל ידי קדושת ההבדלה הוא מקשר את ההתפשטות עם העצמיות ואת הפירות עם הגוף. בן פורת יוסף.

ז. וזו היא מעלתו של יוסף המיוחדת לגלות מצרים. מפני שגלות מצרים עומדת היא בסוד יצירת רוממותה של כנסת ישראל על ידי קדושת ההבדלה. וקדושת ההבדלה הזו היא האש הדולקת בשלהבתו של יוסף. והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה. ורק על ידי להבת בית יוסף נעשית אש בית יעקב לשטנו של עשו. וזו היא מעלתו של יוסף המיוחדת לגלות מצרים.

יוסף בגלות יון

בזכות יוסף שעמד בניסיון לא התבוללו בגלות מצרים. כך למדים אנו בחנוכה. נקדים בדברי האורי וישעי (בראשית, מח):

א) המועד של חנוכה חל בפרשיות וישב מקץ העוסקות בעיקר ביוסף הצדיק. ונראה שאין זה בכדי, דאכן מצאנו שאת הנצחון על יון מייחס הכתוב והמדרש ל"ציון" שהיא בחינת יוסף הצדיק [ציון בגימטריא "יוסף", והמדרש תנחומא (ויגש, י) עומד על עשרות הקבלות בין "ציון" ל"יוסף"], כמו שכתוב בזכריה (ט, יג) "ועורתי בניך ציון על בניך יון", ועל פי זה נבוא לבאר שהאור הגדול שמאיר בחנוכה הוא אורו של יוסף הצדיק, ומכוחו חל הנצחון על יון (וזהו "מסרת רשעים ביד צדיקים").

המושג "ציון" הוא הדגשה, ייחוד הנבדל מכולם. כיום לקחו את המושג "ציון" שפירושו נבדל, כדי להגדיר את מי שרוצה להיות ככל הגויים... כוחו של היהודי הוא בזה שהוא נבדל, כוחו של יוסף. זהו הכוח הנצחון בחנוכה.

מביא רבי צדוק הכהן (פרי צדיק לחנוכה, יח):

ובספר של"ה איתא דפרשיות וישב מקץ ויגש המדברות מעסק יוסף ובאלו פרשיות חל ימי חנוכה לפנין או לאחריהן ובודאי יש להם שייכות עיין שם, והיינו דהתחלת חנוכה חל לפעמים בפרשת וישב וסוף חנוכה לרוב בפרשת ויגש. ואמר דחנוכה יש לו שייכות לאותן הפרשיות שחל בהן והוא דהנה בפרשת וישב כל הפרשה מעסק בירור בחינת צדיק יסוד עולם מדת יוסף (וכמו שאמרנו שם) ובפרשה זו נאמר התחלת ענין יוסף ובירור מדתו והגבורה והניצוח ליצר הרע שנעשה גבור הכובש את יצרו.

ובפרשת מקץ הברור שלו שיצא מבית האסורים למלוך. ובפרשת ויגש נאמר שבאו כל השבטים ושבועים נפש. וכתיב (בראשית מז, יב) "ויכלכל יוסף", והוא שלימות מדתו שזכה להיות כלכל ולהיות מרכבה למדת צדיק. ואז זכה להאיר דכתיב (תהלים צז, יא) "אור זרוע לצדיק". וכן התחלת חנוכה בכסלו שבו היה הניצוח ליון שהוא חושך. ואחר כך בחודש טבת שהוא באות ע' שמורה על אור תורה שיש בה שבועים פנים.

פרשיות השבוע הם כוחו של יוסף. חומש בראשית הוא חומש האבות, התורה מאריכה בו גם בענייניו של יוסף וכמבואר בפחד יצחק, הוא בגדר שבטיות קרובה לאבהות. כוח אבהות זו עמדה לנו בגלות יון.

כך הוא עניין הסעודות בחנוכה מביא המטה משה (עמוד העבודה ימי החנוכה, תתקצג):

אמר מהר"ם שרבו הסעודה שמרבים בחנוכה הם סעודות הרשות, שלא קבעה אלא להלל ולהודות לא למשתה ושמחה (תשב"ץ קטן, קע). ומורי הגאון ז"ל (שו"ת) כתב דמצוה לשמוח, ומשום הכי קראו יום טוב והם ימי שמחה, וכן פסק הרמב"ם (חנוכה ג, ג) והמרדכי ארוך, ואנו נוהגין לזמר זמירות ושבחות בסעודות שמרבים בהם, והוי סעודת מצוה לדעת כולם. וכן מצאתי בהגהות מרדכי (שלטי הגבורים פ"ב דף עט). שיש קצת מצוה וזה לשונו, "אני יום טוב הכותב קבלתי סימן אחר בפרשת ויהי מקץ, "וטבוח טבח והכין" (בראשית מג, טז) והח' מטבח והתיבה והכין הם אותיות חנוכה. וסמך לסעודות שעושים בחנוכה, ואותיות טבוח טבח בגימטריא מ"ד כמו הנרות" עד כאן.

שוב מפורש, הסעודות בחנוכה מכוחה של סעודת יוסף. יש להבין, כוחו של יוסף הוא למנוע התבוללות, והרי בגלות יון הייתה התבוללות נוראה, היתכן?

נס פך השמן בזכות יוסף

והנה הגר"א (מגילת אסתר על דרך הסוד, הקדמה) מביא:

ושנותיה של שרה רומזין על מספר שני שררותן של ישראל, לכן נקראת שרה. ושל אברהם רומזין על הגלות הזה שהם קיימין על ברית של אברהם, ושל יעקב על שלוש גלותן תוקפן של גליות, ושל יוסף על שכינת שכינה בישראל, ושל יצחק על ברכתן של ישראל.

אכן, הכוח לנצח את יון אינו בכוחו של יוסף. כוחו של יוסף הוא השראת השכינה, השראת השכינה מתבטאת בנר מערבי, מביאה הגמרא (שבת דף כב:), "וכי לאורה הוא צריך והלא כל ארבעים שנה שהלכו בני ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו? אלא עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדות, אמר רב: זו נר מערבי", וברש"י, "וכל זמן שהיו ישראל חביבין, היה דולק כל היום, והיינו עדותה". בזכות יוסף זכו לנס פך השמן, על כך נתקן ימי הלל והודאה ואנו עושים סעודות.

משה קיבל תורה מסיני

מביאה הגמרא במגילה (דף יא.): "במתניתא תנא: "לא מאסתים" (ויקרא כו, מד), בימי כשדים, שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה, "ולא געלתים", בימי יוונים, שהעמדתי להם שמעון הצדיק, וחשמונאי ובניו, ומתתיה כהן גדול". כוח הנצחון בגלות יון הוא מכוחו של שמעון הצדיק, שחיה מאה שבועים שנה לפני מרד החשמונאים.

ויש להקדים, כיצד החלה גלות יון בעם ישראל. תמה הנבואה במות חגי הנביא האחרון, ואחריו עמד שמעון הצדיק שהוא משיירי כנסת הגדולה. עם ישראל יושב בארצו עם קדושת בית המקדש תחת מלכות פרס. קפץ עליהם רוגזו של אלכסנדר מוקדון שנלחם בצידון, וכדי לכבושה ביקש מס מישראל ומהשומרונים, השומרונים הסכימו וישראל סירבו, וטענתם בפייהם: שעדיין הם משועבדים לפרס ומדי, וכהכרת הטוב צריך לשלם להם מיסים, ואחר שכבש את צידון באו השומרונים בבקשה שיחריב את בית המקדש.

מביאה הגמרא ביומא (דף סט.):

בכ"ה בטבת יום הר גריזים, דלא למיספד. יום שבקשו כותיים את בית אלקינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתנו להם, באו והודיעו את שמעון הצדיק. מה עשה? לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה, ומיקרי ישראל עמו ואבוקות של אור בידיהן, וכל הלילה הללו הולכים מצד זה, והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר, כיון שעלה עמוד השחר, אמר להם (אלכסנדרוס מוקדון לשומרונים): מי הללו? אמרו לו (השומרונים): יהודים שמרדו בך, כיון שהגיע לאנטיפטרוס זרחה חמה ופגעו זה בזה.

כיון שראה (אלכסנדרוס מוקדון) לשמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו (עבדיו): מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה? אמר להם (אלכסנדרוס מוקדון): דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי. אמר להם (לישראל): למה באתם? אמרו (ישראל): אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב, יתעוך עובדי כוכבים להחריבו? אמר להם (אלכסנדרוס מוקדון): מי הללו? אמרו לו (ישראל): כותיים הללו שעומדים לפניך. אמר להם (אלכסנדרוס מוקדון): הרי הם מסורין בידיכם. מיד נקבום בעקביהם ותלאום בונבי סוסייהם, והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים, עד שהגיעו להר גריזים. כיון שהגיעו להר גריזים, חרשוהו וזרעוהו כרשינין, כדרך שבקשו לעשות לבית אלוקינו, ואותו היום עשאוהו יום טוב.

אחר דורו, אומרת המשנה במסכת אבות (א, א-ד): "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים לאנשי כנסת הגדולה... שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה... אנטיגנוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק... יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קיבלו מהם".

פיסוק נבואה במלכות יון

יש להוסיף, המשנה בסוטה (דף מז). אומרת, "משמת יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים בטלו האשכולות", מבארת הגמרא בתמורה (דף טו). "איש שהכל בו. ואמר רב יהודה אמר שמואל כל אשכולות שעמדו להן לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר, היו למדין תורה כמשה רבינו, מכאן ואילך לא היו למדין תורה כמשה רבינו".

תלמידיו היו צדוק ובייתוס, מבאר הרמב"ם (אבות א, ג) שהם רצו לכפור בעיקר, וכיון שלא היו מצטרפים אליהם כפרו רק בתורה שבכתב:

והיות שלא יכלו לקבץ קהילות לפי מה שהגיע להם מן האמונה, כי זאת האמונה הרעה תפריד הנקבצים, כל שכן שלא תקבץ הנפרדים, הלכו אחר אימות הדבר אשר לא יכלו להכזיבו אצל ההמון, ולו הוציאו אותו מפייהם היו נהרגים, רצוני לומר: נוסח התורה, וצייר כל אחד מהם בלב סיעתו שהוא מאמין בנוסח התורה, וחולק על הקבלה, ושהיא קבלה בלתי נכונה. וזה כדי שיפלו מהם כל ההלכות המקובלות והגזרות והתקנות, הואיל ולא יכלו לדחות הכל, הכתוב והמקובל. ויתרחב להם גם כן הפתח לפירוש, לפי שכאשר חזר הפירוש אל בחירתו, יקל במה שירצה ויחמיר במה שירצה לפי מטרותו, הואיל ואינו מאמין בעיקר כולו, ולא ביקשו אלא דבר שיהיה נוח לקצת בני אדם.

מוסיף בזה רבי יהונתן איבשיץ (יערות דבש א, ג):

מכל מקום היה עדיין תורה שבעל פה רופפת בידם, כי בילדי נכרים חכמי הפילוסופים היא חכמת היוונים הספיקו, ותיכף בבנין בית שני שם בנו כותים בית המקדש בהר גריזים, ושמה התאספו כל פוקרים בתורה שבעל פה, ויאספו שמה כל צדוקים וכל קשי עורף למיניהם, כמו שכתב יוסף בן גוריון בספרו העברי, כי לדעת המינים פתחה תיכף הצרעת לארץ ישראל, כי נתערבו בדיעות יונים. והיו בארץ ישראל ג' כתות, המה הפרושים בעלי מעתיקי התורה שבע"פ מנוחתם כבוד, והם שהאמינו בחכמת הגלגול. ודעת צדוקים שכפרו בתחית המתים ובעולם הבא. ודעת בייתוסים נקראים נזירים, שהם מתנהגים פרישות למאוד, אבל לא ישמעו לדברי תורה שבעל פה, כי אם כל למודיהם הכל לפי חכמת הפילוסופים ודעת חיצונים. וזו היתה סיבה לבסוף שבאו יונים על ירושלים, כי המינים והפוקרים, כמו אליקמוס הכהן וחביריו, הלשינו על הפרושים, וכאשר באו היוונים בארץ הקדושה המה נתערבו בהם, זולת עדת הפרושים והחסידים, לפי שהיתה ידם עם חשמונאים כהני ה', ומאלה פרח הנס שהרימו קרן על היוונים ונתקבלה תורה שבעל פה על ידי נס הזה, כי ראו כי כת הפרושים האלה הצליחו.

כמובן, אי אפשר לקיים את התורה שבכתב בלא התורה בעל פה, מניין נדע מהו סוכה, ומהו תפילין. מהו פרי עץ הדר, ומהו ציצית. ביקשתי פעם במושב מצליח, אצל הקראים וראיתי תלית תלויה על המושב, והסבירו לי, צריך לראות את הציצית, תלינו אותה על המושב שיראו אותה. שאלתי אותם, אך מהיכן אתם יודעים מהי הציצית שצריך לראותה בלא התורה שבעל פה....

כוחו של שמעון הצדיק

אחר מיתת אנטיגנוס איש סוכו החלו המחלוקות, נחלקו הזוגות במשך חמשה דורות האם סומכים על הקרבן ביום טוב כמובא בגמרא מסכת חגיגה (דף טז.), לאחריהם היו בית שמאי ובית הלל שמזמנם רבו המחלוקות, והתורה אינה כנתינתה מסיני בלא מחלוקת. ונמצא, מזמן בוא אלכסנדר מוקדון לארץ ישראל פסקה נבואה והחלה תורה שבעל פה, שהיא דרך לימוד התלוייה בסברא והחלו המחלוקות בישראל, וכך מבאר רבי ניסים גאון (בהקדמתו למסכת ברכות) שזו ביאור ההבטחה לאלכסנדר מוקדון שימנו את השנים משנת בואו לארץ ישראל, מאז פסקה נבואה. בדור שאחרי אלכסנדר מוקדון החלו גזירות יון.

בזמן בו החלה בעם ישראל התורה שבעל פה, המסירה איש מפי איש. החלה לפרוח תרבות יון, כוח האומרים אין להם אלא מה שהם מרגישים, מה שלא מורגש, לא קיים. כנגד חכמת התורה עמדה נצבה חכמת יון, שמשכה רבים מעם ישראל. זו הייתה תקופה נוראה. כשעם ישראל גלה מארצו, לא נטמע בתוך תרבות הגויים, לא היו מתבללים ומתפרסים. בגלות יון היו בארץ ישראל ובית המקדש קיים, והיו רבים שנהו אחרי היונים עד שהיו כחלק מהם, מתיוונים. מי שעמד כנגד כוחה של תרבות יון הוא שמעון הצדיק, כוח מסירת התורה מהנביאים. הוא שעמד לחשמונאים לעמוד כנגד הזרם, ולהילחם לקיים את המצוות.

ה' יעזור שנזכה להפרדה אמיתית מהגויים

מחד אחדות בעם ישראל

ומאידך להתנתק מתרבות יון